

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 658

ГАВЛОВСЬКА Н. І.

Хмельницький національний університет

АКТУАЛІЗАЦІЯ ФОРМУВАННЯ НОВИХ ПІДХОДІВ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ-СУБ'ЄКТІВ ЗЕД У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Досліджено динаміку експорту та імпорту торгівлі товарами та послугами в Україні та обсяг експорту товарів і послуг з України в країни СНД, ЄС та інші країни світу. Наведено основні країни-партнери в експорті послуг та товарів. Виділено основні фактори негативного впливу макrorівня на активність суб'єктів ЗЕД і економічну безпеку в цілому (ведення військових дій на території країни, непрозора і недосконала політика НБУ, постійні трансформаційні процеси у фіскальній сфері, нестабільність у забезпеченні ресурсами суб'єктів господарювання різних рівнів, недовіра іноземних партнерів до вітчизняного інституціонального поля та бізнес-середовища) та негативну реакцію вітчизняних підприємств-суб'єктів ЗЕД.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, суб'єкт ЗЕД, експорт, імпорт, економічна безпека, фактори впливу.

GAVLOVSKA N. I.

Khmelnitskyi National University

ACTUALIZATION OF NEW APPROACHES TO ECONOMIC SECURITY OF DOMESTIC ENTERPRISES- SUBJECTS OF EXTERNAL ECONOMIC ACTIVITY IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION.

Dynamics of goods and services exports and imports in Ukraine and volume of goods and services exports from Ukraine to the CIS, EU and other countries have been investigated. The basic partner countries in goods and services exports have been named. The main factors of macro-level negative impact on the External Economic Activity subjects and economic security in general (warfare in the country, the NBU imperfect and unclear policy, permanent transformation processes in the fiscal sphere, instability in resources providing for different levels enterprises, distrust of foreign partners to domestic institutional field and business environment) and negative reaction of domestic enterprises-subjects of External Economic Activity.

Key words: external economic activity, external economic activity subject, export, import, economic security, factors of influence.

Постановка проблеми. Зважаючи на активну інтеграцію вітчизняного бізнесу у світові економічні процеси, важливо забезпечити організаційну прозорість та економічну доцільність зовнішньоекономічних операцій для тих товаровиробників, які прагнуть досягти міжнародної конкурентоспроможності і здійснюють випуск продукції, що може бути експортована у інші країни. А враховуючи зміну пріоритетів у зовнішньоекономічній політиці України – майже повне розірвання стосунків з Російською Федерацією та переорієнтацію на країни Європейського Союзу – існує об'єктивна необхідність у формуванні нових підходів до забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств-суб'єктів ЗЕД.

Аналіз останніх досліджень чи публікацій. Вирішенню окремих аспектів управління зовнішньоекономічною діяльністю зокрема присвячені праці таких зарубіжних науковців, як Б. Девідсона, Дж. Кейнса, Р. Кеплена, А. Маршалла, Ф. Найта. Вагомий внесок у дослідження цих проблем належить також вітчизняним вченим – В.В. Вітлінському, П.І. Верченку, І.Ю. Івченко, О.Є. Кузьміну, О.Г. Мельник та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств, визначення векторальної спрямованості ЗЕД, виділення факторів негативного впливу та їх наслідків для економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. В умовах падіння платоспроможного попиту на більшості вітчизняних ринків, підприємства вимушені шукати нові ринки збуту і нових партнерів для розвитку своєї діяльності за межами країни. При цьому формуються нові умови ведення бізнесу, які передбачають виникнення значної кількості факторів негативного впливу і потребують превентивних заходів від менеджменту підприємства та його системи економічної безпеки (за її наявності). Фактичний досвід взаємодії вітчизняних промислових підприємств з іноземними партнерами дозволяє констатувати неоднозначне відношення до «чистоти» ведення бізнесу у багатьох країнах (у тому числі і Європейських). Тому беззаперечно відносити Європейських партнерів до «абсолютно безпечної» категорії партнерів не зовсім доцільно. Стабільність інституційного середовища багатьох європейських країн на сьогодні не забезпечує абсолютну безпеку суб'єктам господарювання, оскільки глобальні соціально-економічні процеси суттєво впливають на економічне становище більшості країн і переважно цей вплив є дестабілізуючим. Навала мігрантів з Сирії та інших країн, терористичні атаки, санкції по відношенню до Росії – все це у

комплексі формує негативний тренд розвитку економіки Європи і дестабілізацію курсу євро по відношенню до інших іноземних валют. Ринки Європи стають ще більш складними з позиції виходу на них для суб'єктів іноземних держав, у тому числі і за рахунок цілеспрямованого захисту національних товаровиробників урядами європейських країн. Заходи тарифного і нетарифного регулювання характерні для багатьох країн і систематично розглядаються урядами для захисту національних інтересів, в першу чергу, для активізації чи сповільнення зовнішньоекономічної діяльності.

Крім того, Європейські ринки доволі насичені високотехнологічними товарами і з вітчизняною продукцією виходити на них доволі проблематично, тому більшість продукції, що експортується до країн Європи має сировинний характер і є низько технологічною. Хоча деякі галузі (справедливо кажучи – деякі підприємства) і сьогодні є конкурентоспроможними на будь-яких ринках за рахунок специфічності своєї продукції і конкурентоспроможності за ціною. Про це свідчать доволі значні обсяги експорту продукції, хоча і спостерігається негативна тенденція у зв'язку із нестабільністю соціально-політичної ситуації у країні. Динаміку експорту та імпорту торгівлі товарами та послугами в Україні за 2010–2015 роки наведено на рисунку 1.

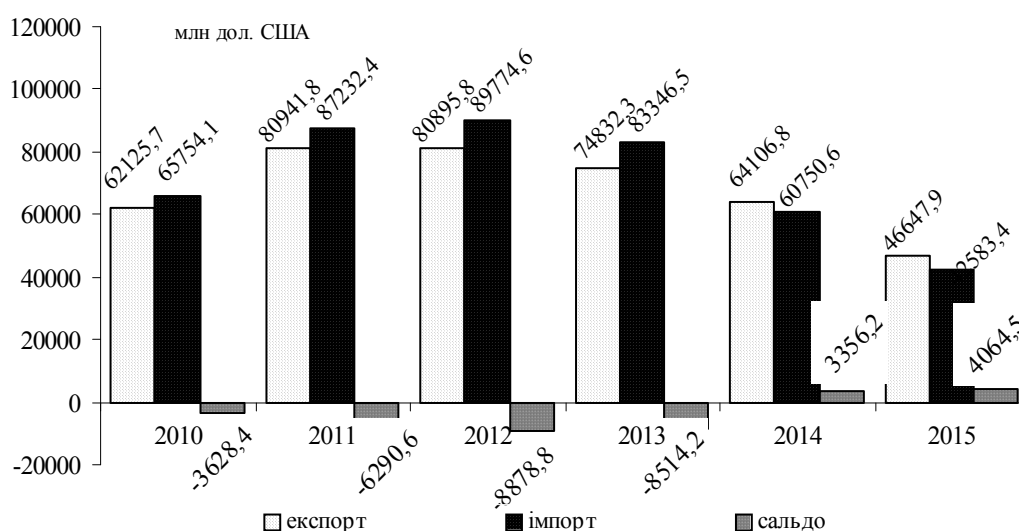

Рис. 1. Динаміка експорту та імпорту торгівлі товарами та послугами в Україні за 2010–2015 рр., млн дол. США (сформовано за [3; 4, с. 12, 18])

Наведена на рисунку 1 динаміка експорту та імпорту торгівлі товарами та послугами в Україні показує, що протягом 2010–2013 років імпорт товарів та послуг в Україні перевищує експорт продукції, і лише у 2014 та 2015 роках відбувається перевищення експорту продукції над імпортом. Так, обсяг експорту товарів та послуг України у 2015 році становив 46647,9 млн дол. США, імпорту – 42583,4 млн дол. Порівняно із 2014 роком експорт скоротився на 27,2%, імпорт – на 29,9%.

Слід відмітити, що у 2014 та 2015 роках позитивне загальне сальдо зовнішньої торгівлі, і становить: у 2014 році – 3356,2 млн дол. США та у 2015 році – 4064,5 млн дол. США, окрім того відмічається позитивна тенденція, що проявляється у зростанні загального сальдо у 2015 році в порівнянні з 2014 роком на 21,1%.

Для наочності обсяг експорту товарів і послуг з України в країни СНД, ЄС та інші країни світу у 2010, 2014 та 2015 роках наведено на рисунку 2.

Дані наведені на рисунку 2 свідчать про зростання у відсотковому значенні експорту товарів та послуг у країни ЄС та їх зменшення у країни СНД. Так, якщо порівнювати питому вагу експорту товарів та послуг у країни ЄС у 2010 році та 2015 роках слід відмітити, що питома вага у 2010 році становила – 25,66%, а у 2015 році – 32,77%, таким чином за п'ять років відбулося зростання на 7,11%. Якщо ж говорити про країни СНД, то питома вага експорту товарів та послуг у 2010 році становила – 38,57%, а у 2015 році – 24,27%, отже відбулося зменшення у структурі на 14,3%. Навіть якщо порівнювати 2014 та 2015 роки помітні певні зміни та прослідковується переорієнтація України на ринок країн ЄС.

Основні країни-партнери в експорті послуг та товарів України у 2013–2015 роках представлено на рисунку 3.

У 2015 році найбільші обсяги експорту послуг припадали на Російську Федерацію – 31,6%, Швейцарію – 7,8%, США – 6,8%, Велику Британію – 5,6%, Німеччину – 4,7%, Туркменістан – 2,7%, Кіпр – 2,6% та Об'єднані Арабські Емірати – 2,1%. У структурі експорту найбільші обсяги припадали на транспортні послуги – 54,8% від загального обсягу експорту послуг, у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні – 15,9%, з переробки матеріальних ресурсів – 11,1% та ділові – 8,2%.

У 2015 році серед країн-партнерів найбільше експортувалися товари до Російської Федерації – 12,7%, Туреччини – 7,3%, Китаю – 6,3%, Єгипту – 5,5%, Італії – 5,2%, Польщі – 5,2%, Індії – 3,8% та

Німеччини – 3,5%. У 2015 році основу товарної структури українського експорту склали недорогочінні метали та вироби з них – 24,8%, продукти рослинного походження – 20,9%, механічні та електричні машини – 10,3%, жири та олії тваринного або рослинного походження – 8,7%, мінеральні продукти – 8,1%, готові харчові продукти – 6,5% та продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 5,6%.

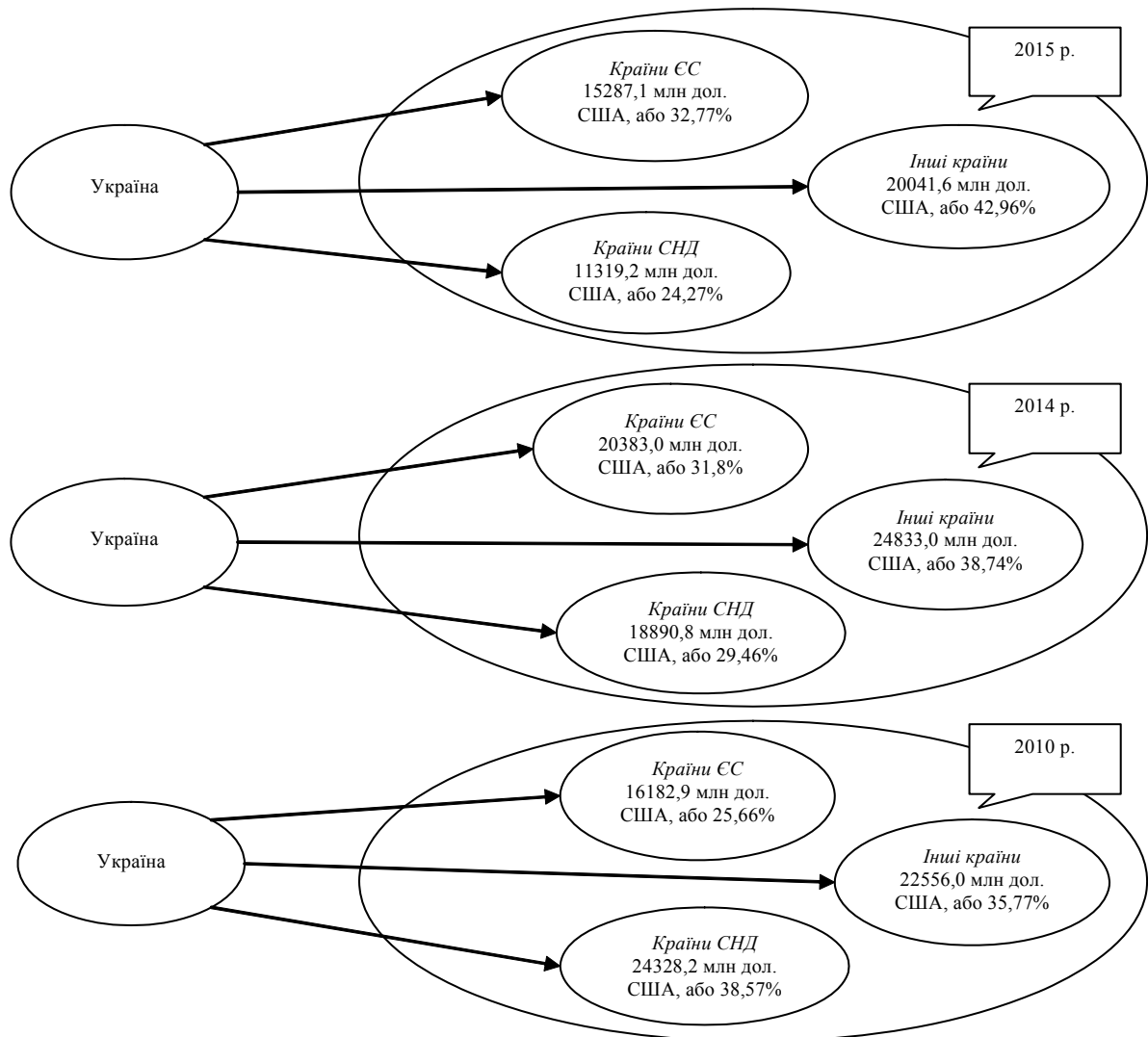

Рис. 2. Обсяг експорту товарів і послуг з України в країни СНД, ЄС та інші країни світу в 2010, 2014 та 2015 роках (побудовано за [2, 4])

Варто підкреслити, що проведений аналіз активності суб'єктів ЗЕД у 2011 – 2015 роках свідчить про негативні тенденції, що набирали обертів у 2014 році і значно зросли у 2015 році. Така ситуація негативно позначається на національній економічній безпеці і формує несприятливе бізнес-середовище, що абсолютно не задовольняє потенційних інвесторів. Це призводить до втрати можливостей самостійного виходу країни з кризи.

Варто зазначити, що негативні фактори, які формуються на макrorівні провокують реакцію суб'єктів мікрорівня і криза лише посилюється. Так до основних факторів негативного впливу макrorівня на активність суб'єктів ЗЕД і економічну безпеку в цілому необхідно віднести:

1. Ведення військових дій на території країни. Є одним з головних дестабілізуючих факторів (особливо у промисловості). Внаслідок військових дій зруйновано значну частину підприємств та промислової інфраструктури східних областей України. При цьому деякі підприємства були монополістами у виробництві певних видів продукції, аналогів якої немає в країні і країнах-сусідах. А це призводить до понаднормових витрат вітчизняних промислових підприємств різних галузей, або взагалі до відмови від виробництва частини номенклатури продукції. У сьогоднішніх умовах іноземні партнери надзвичайно обережно відносяться до можливості розвитку бізнесу в Україні та інвестування у розвиток промислового сектору. Деякі іноземні компанії, що втратили свої активи в Україні, операції з українськими контрагентами вважають надризиковими.

2. Непрозора і недосконала політика НБУ (у тому числі при забезпеченні стабільності національної

грошової одиниці). Лише за 2015 рік втрати інвесторів за рахунок девальвації гривні і негативних курсових різниць при оцінці інвестованого капіталу становила більше 6 млрд. дол. США, що при загальному обсягу інвестицій у розмірі більше 3,6 млрд дол. за 2015 р. є вкрай негативним явищем особливо для пошуку нових партнерів вітчизняними суб'єктами ЗЕД. Крім того обов'язковий продаж вітчизняними підприємствами іноземної валюти, отриманої від зовнішньоекономічних операцій, призвів до зростання тінізації бізнесу і зменшення рівня фінансової безпеки вітчизняних суб'єктів ЗЕД.

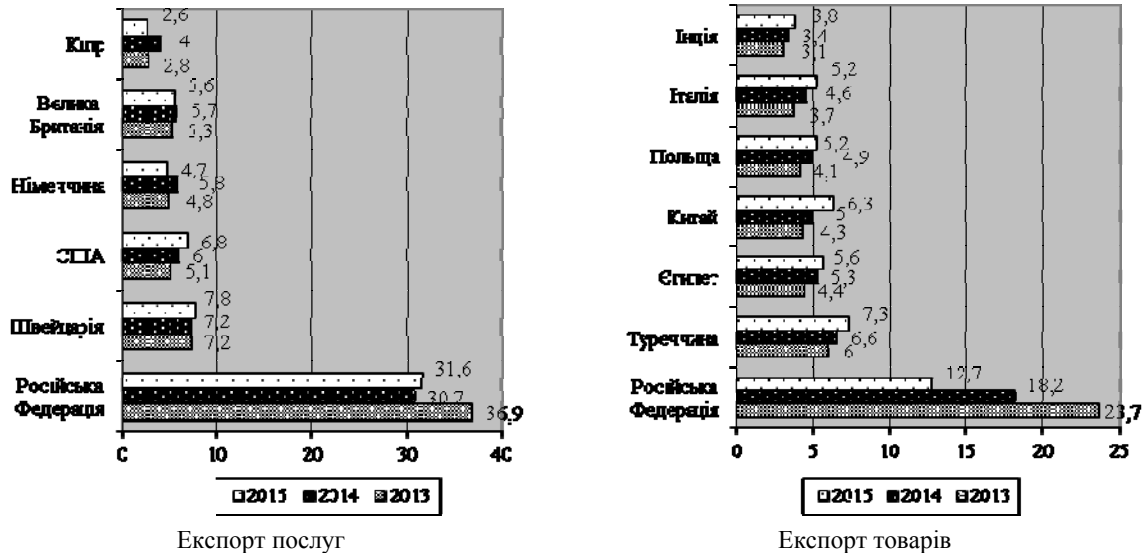

Рис. 3. Основні країни-партнери в експорті послуг та товарів України у 2013–2015 рр., % (сформовано за [1; 4, с. 212])

3. Постійні трансформаційні процеси у фіскальній сфері (наявність суперечностей у нормативних документах та розподілі основних функцій між виконавцями на місцях). Неузгодженість взаємодії елементів вітчизняного інституціонального середовища найбільш гостро проявляється у фіскальній сфері, де нормативно задекларована дерегуляція бізнесу перетворюється у фактичне посилення фіскального впливу на суб'єктів господарської діяльності (у тому числі і суб'єктів ЗЕД), що провокує конфлікти як між фіскальними органами і бізнесом, так і у середині самої фіскальної системи.

4. Нестабільність у забезпеченні ресурсами суб'єктів господарювання різних рівнів. Значні проблеми у енергетичній сфері, виведення з вітчизняного ринку активів фінансових компаній, відсутність на ринку вітчизняної сировини і матеріалів, призводить до проблем вчасного і якісного виконання замовлень вітчизняними промисловими підприємствами і дотримання обумовленої з партнерами цінової політики. Все це дестабілізує процес забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання і потребує організаційно-економічних заходів та механізмів протидії негативним явищам і тенденціям.

5. Недовіра іноземних партнерів до вітчизняного інституціонального поля та бізнес-середовища. Враховуючи вищеперераховані негативні фактори і тенденції розвитку соціально-економічної ситуації в Україні, більшість вітчизняних підприємств-суб'єктів ЗЕД почали розглядати як потенційно-небезпечних. Це призводить до ускладнення активізації зовнішньоекономічної діяльності (особливо за відсутності ефективних реформ в економіці).

Враховуючи наявні реакції іноземних бізнес-партнерів більшість вітчизняних підприємств також певним чином реагують на існуючий стан економіки і соціуму. Відповідно, наведені фактори обумовлюють негативну реакцію вітчизняних підприємств-суб'єктів ЗЕД, що проявляється у таких аспектах:

1. Згорання діяльності на «ризикованих» територіях (наближених до території проведення АТО).
2. Відсутність мотивації «заводити» валютну виручку на територію країни.
3. Тенденція до «тінізації» господарських операцій та діяльності в цілому.
4. Перенесення виробництва до місць з стабільним ресурсним забезпеченням (переважно за кордон).
5. Мінімізація операцій з суб'єктами вітчизняного фінансового сектору.

На рисунку 4 візуалізовано фактори негативного впливу та наслідки негативного впливу.

Все це призводить до ще більшого загострення проблем у вітчизняній економіці і формування довготривалого негативного тренду її розвитку. Відповідно актуалізується питання економічної безпеки не лише окремих підприємств і галузей, а й національної економіки в цілому.

Висновки. Таким чином, без трансформації інституціонального середовища функціонування вітчизняних підприємств-суб'єктів ЗЕД та проведення оперативних реформ, складно вести мову про суттєве зростання макроекономічних показників та формування економічної безпеки макро-, мезо- та мікрорівня. Тому для ефективного функціонування вітчизняних підприємств-суб'єктів ЗЕД і забезпечення їх

Рис. 4. Фактори та наслідки негативного впливу

економічної безпеки, необхідно удосконалювати вітчизняне законодавство і лобювати саме інтереси вітчизняного товаровиробника, що потребує подальших досліджень та ретельного аналізу як нормативної бази у сфері ЗЕД, так і аналізу специфіки взаємодії агентів у межах інституціонального середовища.

Література

1. Географічна структура зовнішньої торгівлі послугами у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm
2. Зовнішньоторговельний баланс України у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm
3. Зовнішня торгівля України товарами у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm
4. Статистичний збірник «Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2014 році» [Електронний ресурс]. — К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2015 – 153 с. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ10_u.htm

Надійшла 16.05.2016; рецензент: д. е. н. Рудніченко Є. М.